

ПРАВА УМЕТНИКА - ИЗВОЂАЧА

I

Под уметницима-извођачима подразумевају се у законодавству и доктрини, лица и уметнички ансамбли (групе) који на уметнички начин приказују, рецитирају, декламују, певају, свирају, играју или на било који други начин изводе књижевна, музичка, позоришна и друга уметничка дела. На основу оваквог одређења закључујемо да је дат доста широк оквир за појам уметника-извођача, који обухвата, не само певаче, свираче, глумце, оркестре-ансамбле и хорове и њихове диригенте, већ и пантомимичаре, плесаче и играче у веријетеима, жонглере, циркуске артисте, мађионичаре и друге забављаче-извођаче.

Проблем права уметника-извођача и њихове заштите, настао је са појавом савремених техничких средстава за сонично и визуелно регистровање и механичко репродуковање и пренос звука и слике, који су допринели да извођачка интерпретација изгуби ефемерни карактер и добије трајну вредност, али и створили могућност за њено неовлашћено коришћење.

II

Пре него што пређемо на обраду питања правне регламентације права уметника-извођача на националном и међународном плану, потребно је одговорити на нека теоријска питања, која се овде прејудицијоно постављају. Ту пре свега, мислимо на проблем правне природе права уметника-извођача и њихов однос са ауторским правом, односно ауторским делом.

Пре свега, у теорији ауторског права постоји спор око питања да ли је уметник-извођач стваралац у правом смислу речи и везано са тим, какву му правну заштиту и по основу ког прописа пружити. По једном схватању уметник-извођач је оригинални стваралац, јер у остварењу интерпретације одређеног, већ постојећег ауторског дела, уноси и сопствене идеје и духовну креативност, па тиме и интелектуални напор, те му с тога треба признати пуно ауторство на његовој интерпретацији књижевног или уметничког дела¹. По овом схватању сама интерпретација има исту вредност као и интерпретирано дело, пошто представља оригинални облик манифестације идеје, односно има сва обележја и елементе ауторског дела. У прилог ове тезе наводи се чињеница да су управо изванредне интерпретације учиниле извесно музичко дело популарним, односно да се одређени филмови или позоришни комади памте баш захваљујући брмљантној глуми уметника-извођача. Због свега тога уметнике извођаче треба сматрати ауторима и признати им, следствено томе, одговарајућа морална и имовинска права.

По другом схватању уметник-извођач није стваралац, пошто интерпретација једног дела није креативан чин. Уметник-извођач не ствара ново дело, већ само интерпретира постојеће и приближава га јавности (певач, на пример). Интерпретација може бити више или мање успешна, али она остаје само интерпретација. Због тога уметницима-извођачима не би требало признати ауторско право на њиховим интерпретацијама, већ неко quasi ауторско право - право сродно ауторском праву².

1) Такво схватање заступа В.Спаић, Торија ауторског права и ауторско право у СФРЈ, Загреб, 1983, стр.247.

2) З.Урем. Право извођача књижевних и уметничких дјела, Загреб, 1969, стр.18.

И најзад, према трећем схватању, које је у основи компромисно и чини се најприхватљивије, право уметника-извођача - извођачко право је специфично, *sui generis* право³. Чињеница је да извођачко право има доста сличности и додирних тачака са ауторским правом (односно са ауторским делом), али има и извесних разлика. Несумњиво је да једна уметничка интерпретација има доста елемената оригиналности, индивидуалности. Ипак, извођач је приликом интерпретације дела везан духом и садржином дела које интерпретира, тако да му није допуштено да креира ново дело. Уметничка интерпретација је само *accessorium* или *successorium* одређеног књижевног или уметничког дела. Суштинска разлика између ауторског и извођачког права је у субјекту и предмету заштите. Код ауторског права субјект заштите је аутор, стваралац сопственог дела, а код извођачког права то је уметник, извођач туђег ауторског дела. Предмет заштите код ауторског права је поред аутора и ауторско дело, као оригинална духовна творевина аутора, а код извођачког права је уметничка интерпретација већ постојећег, раније насталог ауторског дела.

С друге пак стране, на блискост везе између извођачког и ауторског права упућује чињеница да извођачко право не може постојати без ауторског права и да правно регулисање положаја уметника извођача, нужно претпоставља постојање ауторског дела, с једне стране и прописа из области ауторског права, с друге стране. Међутим, извођачка права имају и извесну аутономију у односу на ауторско право, јер су интереси које штити извођачко право шири и унеколико другачији од оних које штите прописи ауторског права. Наиме, поред пружања правне заштите уметницима-извођачима, прописи извођачког права штите и опште друштвене интересе, доприносећи развоју културе, образовања и јавног информисања⁴. Због тога се, имајући у виду њихову специфичну природу, права уметника-извођача називају "сродним (конексним) правима" ауторском праву⁵.

III

Имајући у виду напред изнета доктринарна схватања и опсервације, а с обзиром на начин како регулирају проблематику извођачких права, данас у свету постоје три групе земаља. У прву групу спадају земље код којих у оквиру закона о ауторском праву, срећемо правна правила којима се регулишу односи из области извођачког права (Италија, Француска, Немачка, Чехословачка, од скоро Југославија и др.) без обзира што код неких извођача права спадају у ауторска права а код других у "сродна права". Другој, бројнијој категорији, припадају земље које ову материју регулишу посебним прописима о сродним правима (Шведска, Мексико, Бразил и земље англосаксонског правног система). И најзад, постоје земље које непосредно не регулишу ову материју, али и у њима судска пракса је склона да пружи извесну заштиту уметницима-извођачима, на основу подзаконских аката или општих прописа грађанског или кривичног права.

Међу првим земљама које су донеле посебне законе о заштити права уметника-извођача била је Велика Британија⁶. Она је законом увела кривично-правну заштиту уметника-извођача, признајући им уз то и искључиво право располагања својим регистрованим интерпретацијама.

3) М.Јанић, Индустијска својина и ауторско право, Београд, 1973, стр.379, а слично схватање заступа и В.Бесаровић, Право индустријске својине и ауторско право, Београд, 1984, стр.309.

4) С.Colombet, Propriete litteraire et artistique, Paris, 1976, п.103.

5) "Сродна права" су превод са немачког језика - *Verwandte Schutzrechte*; У италијанском праву она се називају конексна права (*Dritti connessi*), док се у англосаксонском и француском праву називају суседним правима (*Neighbouring rights, Droits voisins*).

6) У В.Британији је већ 1925.године донет посебан Закон о заштити извођача драмских и музичких дела (*Dramatic and Musical Performers Protection Act*).

Касније су у Италији. Законом од 1941.године заштићена права оркестра и хорова и њихових диригената, под условом да њихово извођење има уметнички карактер.

У другој половини 20.века и друге државе су својим законодавствима уредиле ову материју. Поменућемо, пре свих, Немачку која је овој тематици посветила изузетну пажњу и која је 9.септембра 1965.године донела Закон о ауторском праву и сродним правима. По немачком праву извођачко право спада у категорију "сродних права", а уметником-извођачем сматра се лице које рецитије, представља или изводи ауторско дело или које учествује као уметник у рецитовању, представљању или извођењу дела. Уметници-извођачи, по слову наведених закона, уживају извесна морална и имовинска (материјална) права. Од моралних права најважније је заштита интерпретације од сакаћења, којим се штити сама интерпретација, али и углед и репутација уметника-извођача. У оквиру имовинских права треба споменути право на искоришћавање интерпретације и право на накнаду у случају преноса имовинскоправних овлашћења. Такође, без ауторизације (а наравно и накнаде) уметника извођача не може се јавно саопштавати његово извођење путем екрана, звучника или других средстава преноса. Без дозволе уметника-извођача не може се вршити ни регистровање и репродуковање интерпретације визуелним или соничним средствима, нити емитовање путем радија, телевизије или другог средства. Заштиту, по наведеним прописима, поред индивидуалних интерпретација уживају и хорска, оркестарска и сценска извођења, као и приређивачи интерпретација. Иначе, права уметника-извођача у немачком праву трају 25 година од извођења.

Француска спада, такође, у земље које извођачком праву, у саставу "сродних права", посвећују посебну пажњу. Додуше у првобитном тексту Закона о књижевној и уметничкој својини, од 11.марта 1957.године, нема експлицитних одредаба о овој материји, али се Законом о изменама и допунама наведеног закона, од 3.јула 1985.године детаљно реглументирају права уметника-извођача, произвођача фонограма и видеограма и предузећа за аудиовизуелну комуникацију. Према овом закону права уметника-извођача сматрају се правима суседном ауторском праву (*droits voisins du droit d'auteur*). Под уметницима-извођачима (*les artistes interpretes, les artistes executants*) овај закон подразумева лице које представља (приказује), пева, рецитије, декламује, или изводи на било који начин једно књижевно или уметничко дело, нумеру веријетеа, циркуса или марионетског (луткарског) позоришта. Наведеној категорији лица која чине репродуктивне уметнике, закон придружује и тзв. допунске уметнике (*les artistes complements*) у које спадају фигуранти (статисти) у позориштима или биоскопима и који такође уживају одговарајућа права и правну заштиту.

Уметници-извођачи уживају у француском праву морална и имовинска (материјална) права. Морална права уметника-извођача састоје се из права на поштовање његовог имена, његовог својства (квалитета) и његове интерпретације. То је једно неотуђиво и незастариво право везано за личност уметника, али које је преносиво на његове наследнике, ради заштите интерпретације и сећања на оставиоца.

Међутим, треба истаћи податак да је француска судска пракса и пре доношења новог закона 1985.године и раније пружала заштиту угледа уметника-извођача⁷⁾, али и давала право наследницима уметника-извођача да туже по истом основу⁸⁾.

Што се тиче имовинских (материјалних) права уметника-извођача, француски закон им признаје право на искоришћавање своје интерпретације, као и право на одобравање (ауторизацију) коришћења интерпретације путем уобичајених или посебних врста уговора. Према одредбама поменутог закона, забрањено је без

7) Тако, нпр. првостепени париски грађански суд (1.св.) 1977, R.I.D.A., јан.1978., стр.176 и др.

8) Тако, нпр. првостепени париски грађански суд (1.св.) 19.мај 1982.г. R.I.D.A. октобар 1982, стр.198.- допуштено је наследницима Марије Калас да се супротставе репродукцији радних снимака са којима кантатриса није желела за живота да упозна јавност.

писменог одобрења уметника-извођача фиксирање његовог остварења-интерпретације, њена репродукција и представљање публици као и свако засебно (сепаратно) коришћење звука и слике интерпретације кад је она фиксирана истовремено тонски и визуелно. Ово одобрење и припадајућа накнада за коришћење детаљније су регулисани одговарајућим одредбама Радног законика (Code de travail). И у материји имовинских права уметника француска судска пракса је била делотворна и антиципирала је адекватно законодавство⁹⁾. Одговарајућим одредбама закона предвиђене су кривичне санкције у случају да нема одобрења (ауторизације) за коришћење уметничке интерпретације.

Најзад, француски закон регулише случај закључивања уговора ради стварања (реализације) једног аудио-визуелног дела. Према одговарајућој одредби потписивање уговора закљученог између уметника-извођача и произвођача ради стварања аудио-визуелног дела захтева одобрење за фиксирање, репродуковање и саопштавање јавности остварења уметника-извођача. Овакав уговор ствара обавезу плаћања посебне накнаде за сваки начин искоришћавања дела.

У разматрању француске легислативе о извођачком праву, треба споменути и околност да у прелазним одредбама закон протеже своју важност и на уговоре закључене пре ступања на снагу овог закона, што је веома значајно са аспекта заштите права уметника-извођача, посебно код тзв. "старинских уговора", код којих уметници-извођачи у тренутку закључивања нису могли имати у виду настајање нових техничких средстава у будућности (нпр. видео), тако да би они без оваквог ретроактивног дејства остали неоправдано незаштићени.

IV

Динамичан развој савремених техничких средстава и растући значај извођачког права у савременом свету нужно су детерминисали потребу за регулисањем ове материје и на међународном плану. Заједничким напорима UNESCO-а, Бернске уније и Међународне организације рада, донета је у Риму, 26.10.1961. године Међународна конвенција за заштиту уметника-извођача, произвођача фонограма и установа за радио-дифузију (краће названа Римска конвенција). Она представља основни и најзначајнији кодификовани извор међународно-правне заштите сродних права, па дакле и извођачког, као њиховог наважнијег сегмента. Иако не врши потпуну унификацију права у овом домену, већ само решава односе међународног карактера ова конвенције има велики значај, јер утемељује неке фундаменталне принципе у овој материји, трасирајући пут њеном даљем развоју. Да би једна земља могла да ратификује Римску конвенцију она мора бити припадник Бернске или Универзалне уније у области ауторског права.

Основна два начела на којима почива Римска конвенција, јесу начело националног третмана и начело минималних права уметника-извођача. По начелу националног третмана, свака држава чланица Римске конвенције дужна је да пружи исту правну заштиту уметницима-извођачима других држава уговорница, као и уметницима-извођачима својим држављанима, под условом да је извођење извршено у другој земљи чланици, да је снимљено на фонограм који је заштићен посебним одредбама о заштити фонограма или ако је њихово неснимљено извођење саопштено путем заштићених емисија.

Друго начело Римске конвенције јесте начело минималних права. Конвенција признаје уметницима-извођачима одређена права, *iure conventionis*, независно од тога да ли та права државе уговорнице признају својим националним правима или

9) Тако, у познатој афери Furtwangler, Касациони суд пружио је заштиту познатом немачком шефу оркестра. Именовани је дао одобрење за израду магнетофонских трака (касета) на основу својих интерпретација, али се успротивио производњи дискова на основу тих касета, а суд му је дао за право констатујући повреду имовинског права уметника-извођача - Пресуда Касационог суда од 4. јануара 1964. г., Д.1964.321, забележио Pluyette.

не. Тако је текстом конвенције признато право уметницима-извођачима да се успротиве неауторизованом снимању на материјалну подлогу њиховог директног (живог) извођења, неодобrenom репродуковању снимљене интерпретације и неодобrenom преносу њиховог директног извођења, сем у случају када се ради о извођењу које је, само по себи, радио-дифузно.

Националним законодавствима остављено је да уреде питање заштите против реемисије, као и питање снимања за циљеве радио-дифузије, репродуковање и начин коришћења од стране радио-дифузних установа, с тим што се уметницима-извођачима увек признаје право да та питања регулишу путем уговора са установама за радио-дифузију.

Такође, националним законом регулисаће се и питање начина на који ће уметници- извођачи бити представљени у случају када више њих учествује у истом извођењу (хорови, оркестри и сл.)

Саставни део имовинско-правних овлашћења чине тзв. механичка права која се састоје из права уметника-извођача на накнаду за репродуковање снимљеног извођача књижевног или уметничког дела на фонограму.

Заштита моралних (неимовинских) права уметника-извођача није предвиђена конвенцијом, првенствено због разлика у поимању моралних права између англосаксонског и европског-континенталног правног система. Међутим, то не спречава државе уговорнице да оне и та, али и друга права признају уметницима-извођачима својим националним законодавством, јер Римска конвенција утврђује само корпус минималних права, а никако их не лимитира ни по обиму ни по садржини.

Што се тиче трајања извођачких права, конвенција одређује минимални рок од 20 година, рачунајући од истека године у којој је извршено снимање, односно извођење.

Ипак, и поред свог неспорног значаја, као први акт на међународном плану који уређује материју "сродних права" и амбициозних циљева које је поставила, реално посматрано, Римска конвенција није остварила жељена очекивања. Ово с тога што ју је до сада ратификовао веома мали број земаља, првенствено због различитих схватања о природи извођачког права и његовом месту у правном систему, о чему је већ било речи.

V

У југословенском правном систему материја извођачког права дуго времена (све до 1990.године) била је законски нерегулисана. Први покушај да се бар донекле попуни правна празнина у овој области, било је доношење Општег упутства СИБ-а о хонорарима извођача музичких и књижевних дела, за репродуковање њихових интерпретација, 1953.године. После 1974.године ово упутство се више не примењује, па су се, на даље, односи између уметника- извођача и произвођача средстава за регистровање звука и слике регулисали искључиво уговором. Међутим, и ови уговори, као и поменуто упутство, односили су се углавном на питање хонорара, а не и на питање заштите моралних и имовинских права репродуктивних уметника. Но, упркос свему, не може се рећи да није било интенција и иницијатива за доношењем легислативе у овој материји. Тако је, након доношења Закона о ауторском праву, од 1968.године, урађен нацрт Закона о сродним правима, којим су, између осталог, била регулисана и права репродуктивних уметника. Но, наведени нацрт остао је само то и никада није усвојен, па овом приликом неће бити предмет наше посебне пажње. И судска пракса тога доба тендирала је у правцу признавања извесних, превасходно имовинских права репродуктивним уметницима^{10/}.

10) У том смислу пресуда В.привредног суда у Београду, П-494-73, Избор судске праксе 15-16/74.

Закон о ауторском праву, од 1978.године, у свом првобитном тексту није регулисао материју извођачког права. Међутим, Законом о изменама и допунама Закона о ауторском праву ^{11/}, регулисана су права уметника-извођача, чиме су она сврстана у категорији ауторских права, дакле излучена су из "сродних права" ^{12/}.

Према наведеном закону, уметници-извођачи су лица и уметнички ансамбли који на уметнички начин приказују, рецитују, декламују, певају, свирају, играју или на други начин изводе књижевна, музичка и друга уметничка дела (чл.99 б).

Уметници-извођачи уживају одређена имовинска (материјална) права и морална права по основу својих интерпретација (чл.99 г). Садржину имовинских права уметника-извођача чини право репродуктивног уметника на искоришћавање свог извођења, односно интерпретације. Морална права уметника извођача обухватају право да његово име или псеудоним буде наведено приликом сваког саопштавања интерпретације јавности, као и на сваком снимку и омоту снимка тог извођења, а такође и право да се успротиви сваком деформисању, скраћењу или другом мењању његове интерпретације, коришћењу или растурању снимљене интерпретације која садржи одређене недостатке, а којима се вређа част и углед уметника-извођача (чл.99 г).

Свако искоришћавање уметникове интерпретације подлеже ауторизацији (одобрењу) уметника-извођача и обавези плаћања накнаде за то искоришћавање. Ово важи за свако емитовање преко радија и телевизије, репродуковање, звучно или визуелно снимање, умножавање снимљене интерпретације, стављање у промет снимка или непосредног саопштавања јавности (директног преноса извођења). Ипак, у одређеним случајевима радио-дифузна организација може емитовати уметникову интерпретацију без његове дозволе, али само на основу закљученог уговора између њих и, разуме се, уз плаћање накнаде. У извесним случајевима, када се ради о општем интересу, дозвољено је без дозволе уметника-извођача и без плаћања накнаде, коришћење уметничких интерпретација. То ће бити коришћење у циљу наставе или научноистраживачког рада, приликом извештавања о текућим догађајима, као и снимање од стране радио-дифузне организације сопственим средствима и само за сопствену емисију (ефемерни снимци), ако има дозволу за емитовање (чл.99 е).

Уколико се интерпретација која је снимљена на плочу, касету, диск и сл., која је пуштена у продају користи за саопштавање јавности, осим емитовања преко радија и телевизије, плаћа се допринос организацијама уметника-извођача. ^{13/}

Права уметника-извођача који је у радном односу регулишу се општим актом у складу са законом.

Уметник-извођач може своје право на искоришћавање интерпретације, у целини или делимично, уз накнаду или без, преносити на друго лице и то путем извођачког уговора, који се, да би био пуноважан, обавезно закључује у писаној форми.

Имовинска права уметника-извођача трају 20 година од истека године у којој је интерпретација изведена, снимљена или емитована.

Морална права уметника-извођача трају и по престанку његових имовинских права.

Уметници-извођачи своја права, предвиђена законом, остварују лично или преко заступника, односно пуномоћника. У улози заступника често се појављују организације уметника-извођача за одређену област (музичку, књижевну, глумачку итд.) или организације које су регистроване за заступничку делатност.

11) Сл.лист СФРЈ бр.21, од 20.априла 1990.

12) Фонограмска и радиодифузна права остала су и даље нерегулисана.

13) С тога су угоститељске, фризерске и друге радње дужне да плаћају ауторски хонорар за употребу музике механичким путем (радио, грамофон, касетофон, видео и сл.), чак и ако о томе не постоји уговор. Треба рећи да је судска пракса признала право уметницима-извођачима и то много пре него што је донет најновији закон. (Види Одлуку Врховног привредног суда, Сл. 688/57 од 15.10.1957. или Одлуку истог суда, Сл. 555/55 од 12.08.1955.)

Радио-дифузне организације и други корисници дужни су да заступничкој организацији уметника-извођача достављају потпуне податке о коришћењу интерпретација и по један примерак сваког закљученог извођачког уговора.

Што се тиче уметничких ансамбала (хорова, оркестара, плесних група и др.) они своја извођачка права остварују преко лица кога они овласте, а у пракси ће то бити диригент, шеф оркестра или други пуномоћник, односно заступник.

Да наведена права уметника-извођача не би била само декларативне природе, законом је предвиђена грађанско-правна заштита права уметника-извођача. Тако, уметник-извођач коме је повређено извођачко право, може у парничном поступку захтевати забрану даље повреде права, накнаду штете, уништење или преиначење предмета којима је учињена повреда, као и објављивање пресуде на трошак туженог. Осим тога, уметник-извођач, у својству тужиоца може тражити и привремену меру ради заштите својих права. Грађанско-правном заштитом обухваћена су како имовинска, тако и морална права.

У циљу заштите права репродуктивних уметника, закон предвиђа и казнено-правну заштиту, запрећењем новчаном казном за извршиоца повреде права.

На основу изнетог можемо закључити да наш закон од 1990.године спада у ред модерних европских прописа за предметну материју. Детаљно уређујући област извођачких права, он пружа широке основе, али и правне гаранције за остваривање и заштиту права уметника-извођача, не само *de iure*, него и *de facto*. Чини се, једино, да ће казнено-правна заштита, у пракси бити недовољно ефикасна, имајући у виду чињеницу да у условима високе инфлације новчане казне не значе ништа и да се може десити да, уместо да дестимулишу потенцијалне извршиоце повреда извођачког права, напротив, могу још и да их охрабрују у томе. Сматрамо да је законодавац могао да посегне за неком строжом санкцијом, имајући у виду значај извођачког права за живот савременог човека и околност да су повреде права репродуктивних уметника увек умишљљана дела, па је и то требало имати у виду приликом регламентације појава и односа из предметне материје.

RIGHTS OF THE ARTISTS - PERFORMERS

- Summary -

Under the term of artists-performers we mean persons and artistic ensembles (groups) that perform, recite, declaim, sing, play, dance in artistic way or perform in some other way literary, musical, theatrical and the other works of art.

Problem of the artists-performers rights protection has been of recent origin and it dates from appearance of the technical devices for recording, broadcasting, reproduction of literary, musical and the other types of authors works.

Without taking into account how the material of performers rights is fixed and whether creations of the artists-performers belong to copyright in the traditional sense or, to rights "related", that is "next to" copyright, national legislations recognizes certain moral and property rights to artists-performers on the ground of their interpretations.

Since the question of contents and importance of the material of performers right passes national borders, the material of performers rights has been regulated on the international plan as well, by pronouncing The International Convention on protection of artists-performers, phonogram manufacturers and radiodiffusion institutions, in Rome (Rome Convention) in the year 1961.